

Krievu pretboļševiku kustības “monarhisma” mīts Latvijās Republikā 1920.–1940. gadā¹

The Myth of the Russian anti-Bolshevik ‘Monarchism’ in the Republic of Latvia in 1920–1940

Andrejs Gusačenko, *Mg. hist.*

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta asistents

Kalpaka bulvāris 4, Rīga, LV-1050

E-pasts: andrejs.gusacenko@faro-group.lv

Rakstā ir aplūkotas Krievijas monarhisma izpausmes, to uztvere un refleksija Latvijas kultūrvēsturiskajā telpā un kolektīvajā atmiņā no 19. gadsimta vidus līdz 1940. gadam. Centrālā vieta publikācijā atvēlēta krievu pretboļševiku kustības organizācijām un to darbībai Latvijā 1920.–1940. gadā. Minētās aktivitātes ir apskatītas caur starpkaru Latvijas sabiedrības kolektīvās atmiņas un specdienestu prizmu, kurā pretboļševikiem kā Baltās kustības turpinātājiem un cīnītājiem par komunistiskās diktatūras gāšanu Krievijā tika piedēvēta īpatnēja politiska nokrāsa – monarhisms. Balstoties uz Latvijas Valsts arhīva un Latvijas Valsts Vēstures arhīva materiāliem, attiecīgā laika periodiku un literatūru, sniegts īss ieskats monarhisma parādības pirmsākumos un tā izmaiņās sabiedriskajā uztverē Latvijā dažādos laika posmos, tā mērķis – analizēt un atspēkot “krievu monarhisma” mītu pretboļševiku organizāciju darbības jomā.

Atslēgvārdi: krievu monarhisms, Politpārvalde, starpkaru Latvija, pretboļševiku organizācijas, krievu emigrācija.

The paper depicts manifestations of the Russian monarchism in the cultural, historical space and social memory in the territory of Latvia from the middle of the 19th century to 1940. Within the framework of the article, the main academic attention is focussed on anti-Bolshevik organizations and their activities in the Republic of Latvia in 1920–1940. The aforementioned activities have been analysed through the prism of social reception and from the point of view of Latvian Political Police in interwar Latvia. Russian anti-Bolsheviks, the successors of the White Movement (since the time of the Russian Civil War), in interwar Latvia were undeservedly claimed and perceived as the ‘Russian monarchists’. The overall aim of the current publication is to analyse and debunk the myth of the ‘Russian monarchism’ of anti-Bolsheviks based on the materials of Latvian State Historical Archives, State Archives of Latvia, documentation of the Latvian Political Police Department, periodicals and appropriate scientific literature.

Keywords: Russian monarchism, Latvian Political Police, interwar Latvia, anti-Bolsheviks, Russian emigration.

Mūsdienās mīta jēdziens ir viena no greizi traktētām un stereotipiem apaugušām kolektīvās un personiskās uztveres parādībām. Ieskatoties mīta jēdziena ģenēzē, redzam, ka grieķu valodā vārds *mythos* apzīmē vārdu, stāstu vai izdomu. Antīkajā pasaulē *mythos* jēdziens apzīmēja vārdu vai stāstu, kura patiesību nedrīkstēja apšaubīt. Vārds *logos* arī apzīmēja vārdu, taču pretēji *mythos* tā patiesību drīkstēja apšaubīt. Tādējādi jau kopš pirmsākumiem mitoloģijas jēdziens sevī iekļāva pretrunīgus elementus, kas atspoguļojās arī tā uztverē.²

Mūsdienās viens no izplatītākajiem mīta skaidrojumiem, ko sniedz arī Oksfordas vārdnīca, ir tieši saistīts ar falsificēto notikumu un tā uztveri kolektīvajā atmiņā. Citas definīcijas apzīmē mītu kā tenkas, maldus, leģendu, fikciju, fantāziju vai fabulu, tādā veidā apliecinot mīta sarkastiski nicinošu uztveri sabiedrībā.³ Par spīti šādiem pieņēmumiem, eksistē filozofiskais uzskats, kas apliecina mīta vērā ņemamo vietu nācijas pašapziņas un vienotības kontekstā. Šajā koordināšu sistēmā mīts ir kolektīvo atmiņu elements nācijas garīgo balstu struktūrā.⁴

Jau 19. gadsimtā Ernests Renāns (*Ernest Renan*) atzīmējis, ka nāciju rada bagātīgs atmiņu mantojums – nevis pagātne kā tāda (tas, kas ir noticis), bet stāsti par pagātne, kas ir nodoti paaudzēs un ir dzīvi kolektīvajā atmiņā.⁵ Tādējādi mīti apvieno kopējo priekšstatu, attiecīgo stereotipu, metaforu kopu, un pēc savas būtības mīti nacionālajā apziņā ir “vēsture, ko zina ikviens”.⁶

Arī Latvijas vēsturē ir virkne elementu, “ko zina ikviens”. Atzīmējot tikai dažus no tiem, var minēt ar Baltijas kristianizāciju (vēlāk ar reformāciju) saistītus mītus, “labo zviedru laiku” vai “labo ulmaņlaiku” mītus, Andrieva Niedras “tautas nodevēja” lomu Latvijas vēsturē u. c.⁷

Ņemot vērā Latvijas multinacionālo vēsturisko kontekstu un ilgstošu vairāku kultūru līdzāspastāvēšanu (tās gadu

simtiem dzīvoja Latvijas teritorijā un kļuva par nacionālās vēstures komponentu), Latvijas kolektīvajā mantojumā eksistē mīti, kas saistās ar katru no nacionālajām minoritātēm.⁸ Grūti nepiekrīst apgalvojumam, ka īpašu vietu Latvijas minoritāšu kompleksā ieņem krievu minoritāte, kas iezīmējās Latvijas kultūrvēsturiskajā telpā ilgu laiku pirms vācu dominances reģionā.

Šajā publikācijā paredzēts nevis iedziļināties Latvijas krievu minoritātes viduslaiku, jauno vai jaunāko laiku vēsturē, bet gan sniegt ieskatu ieskatu konkrētas parādības – monarhisma – ģenēzē, tā uztverē un transformācijā, kā arī mēģināt demonstēt starpkaru krievu pretboļševiku organizāciju “monarhisma” mītu.

Kā zināms, kopš 17. gadsimta 60. gadiem Latvijas teritorijas etniskajā kopainā iezīmējās jauna, bet tajā pašā laikā nebūt ne nezināma iedzīvotāju kategorija – krievu iedzīvotāji. Mūsdienu uztverē tie bija emigranti, vecticībnieki, kas, patriarha Nikona (*Nikon*) reformu vajāti, bija spiesti meklēt patvērumu Maskavas Krievzemei blakus esošajās valstīs. Gandrīz divu gadsimtu laikā, atrodoties valdošās nācijas statusā Krievijas impērijā, pēc Latvijas neatkarības iegūšanas tā transformējās skaitliski lielākajā minoritātē. Tās īpatnējās sabiedriskās, politiskās un citas izpausmes līdzās citām minoritātēm nokļuva kā sabiedrības, tā arī specdienestu uzmanības lokā, atsevišķu uzmanību pievēršot t. s. “krievu monarhisma” fenomenam.

Latvijas historiogrāfijā starpkaru krievu monarhisma izpausmes un tā dēvēto “krievu monarhistu” aktivitātes aplūkotas vairāku vēsturnieku publikācijās, kas būtiski atšķirās atsevišķos laika posmos. Padomju Latvijas historiogrāfijā pretboļševiki (“monarhisti”, “kontrrevolucionāri”, “baltgvardi”, “tautas asinssūcēji”) attiecīgas tendenciozitātes dēļ tika ierindoti valsts ienaidnieku primārajā kategorijā, kas tieši ietekmēja vēsturisku pētījumu objektivitāti.

Šī laika posma historiogrāfijā starpkaru Latvijas krievu pretboļševiku problemātika aplūkota Viļņa Sīpola 1965. gadā izdotajā darbā “Slepenā diplomātija. Buržuāziskās Latvijas ārpolitika”.⁹ Pētījumā Latvijas krievu pretboļševiku jautājums īsumā apskatīts kopējā starpkaru Latvijas ārpolitikas kontekstā. Acīmredzot laika nodevas dēļ tika sagrozīti vai apzināti noklusēti vairāki fakti, kaitējot pētījuma objektivītai.

Padomju perioda norietā aktualizējās vēsturiskais *deja vu*, novelkot savdabīgas paralēles starp PSRS un Krievijas impērijas sabrukumu un tam sekojošiem notikumiem. Saskaņā ar šo tendenci krievu “monarhistu” jautājums aplūkots vēsturnieka Aivara Strangas populārzinātnisku rakstu sērijā “Krievu labējās monarhistiskās organizācijas Latvijā” žurnālā “Padomju Jaunatne” 1991. gadā.¹⁰ Balstoties uz Politpārvaldes arhīva informāciju, periodiku, atmiņām un atbilstošās literatūras klāstu, vēsturnieks sniedza apjomīgu populārzinātnisku ieskatu šajā problemātikā. Acīmredzot atmodas gars zināmā mērā ietekmēja vēsturnieka publikācijas toni, kas negatīvās attieksmes ziņā atsevišķos fragmentos pietuvinājās padomju historiogrāfijai raksturīgajai kardināli negatīvajai attieksmei attiecībā uz “kontrevolucionāriem” un “baltgvardiem”. A. Stranga atgriezās pie krievu pretboļševiku jautājuma arī vēlāk izdotajā fundamentālajā darbā “Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā” (2000), kur krievu “monarhisma” jautājums skatīts noteiktu politisku notikumu kontekstā (piemēram, Vrangeliāda u. c.), balstoties uz apjomīgu faktoloģisku materiālu.¹¹ Tomēr šis aspekts aplūkots daudz neitrālāk nekā 90. gadu sākuma publikācijās. Savukārt 2015. gadā izdotajā A. Strangas monogrāfijā “Latvijas ārējie ekonomiskie sakari. 1919.–1940. gads. Attiecības ar lielvalstīm (saimnieciskie, politiskie, diplomātiskie aspekti)”¹² krievu “monarhisma” jautājums

tika skatīts bez jebkādas subjektivitātes, secinot par to kaitīguma visnotaļ nominālo raksturu.¹³

Starpkaru krievu “monarhisma” problemātika skarta 1999. gadā Alda Bergmaņa populārzinātniskajā rakstā “Monarhisti un Čekas provokācijas Latvijā”,¹⁴ kā arī 2004. gadā Ulda Krēsliņa rakstā “Krievu emigrācija un monarhistu kustība Latvijā: 20. gs. 20. gadi un 30. gadu sākums”.¹⁵ Publikācijām piemīt deskriptīvs raksturs, avotu jomā balstoties uz Politpārvaldes arhīva materiāliem.

Tādējādi Latvijas historiogrāfijā krievu “monarhisms” ir aplūkots dažādos zinātniskos darbos, lielākoties citu politisku notikumu kontekstā. Kaut arī ir izteikti dažādi secinājumi, krievu pretlielniekiem piedēvētais “monarhisms” pēc noklusējuma tika akceptēts par neapstrīdamu parādību, kas pēc būtības neatbilst patiesībai un sniedz izaicinājumu šo mītu dekonstruēt.

Monarhisma uztvere, refleksija, tās metamorfozes un mitoloģija latviešu kolektīvajā atmiņā kopš 19. gadsimta vidus gāja roku rokā ar nācijas formēšanās procesu. Iedziļinoties monarhisma (kā monarha varas atbalstīšanas) uztverē Latvijā, jāatzīmē, ka šī parādība ne vienmēr tika uzņemta negatīvi. 19. gadsimta 50. gados jaunlatviešu kustības lideri izvēlējās nosacīti prokrievisku orientāciju, uzskatot Krievijas impērijas valdību un valsts aparātu par savu sabiedroto pretspēkā vācbaltiešu privileģētajai sabiedrībai. Lai gan jaunlatvieši nebija izteikti monarhisti, atbalstot Krievijas impērijas valstiskumu, viņi atzinīgi vērtēja Aleksandra II (*Aleksandr II*, 1818–1881) personību un viņa liberālo reformu kompleksu, optimistiski skatoties Latvijas nākotnē.¹⁶ Ņemot vērā slavofilu uzbrukumus pastāvošajai pārvaldes iekārtai Baltijas guberņās, viņu politiskā orientācija guva atbalstu arī jaunlatviešos.¹⁷

Situācija kardināli mainījās 19. gadsimta 80. gados pēc cara Aleksandra II

bojāejas atentātā 1881. gada 1. martā. Tas pavēra slūžas krievu konservatīvismam, pretreakcijai jeb kontrreformām. Tādā veidā teroristi-revolucionāri netīši izdarīja nenovērtējamu pakalpojumu konservatīvās krievu politiskās nometnes labā. Kā atzīmēja ASV vēsturnieks Ričards Paips (*Richard Pipes*), “pat ja policija algotu teroristus, tie nespētu nospēlēt lielāku lomu liberālo politisko reformu novēršanā”.¹⁸ Aleksandra III (*Aleksandr III*, 1845–1894) konservatīvās reformas, kas bija vērstas uz valsts iekšējo drošības struktūru paplašināšanu, cenzūras pilnvaru palielināšanu, tiesisko brīvību ierobežošanu un citām izpausmēm, Latvijas kontekstā guva īpaši skarbu nokrāsu rusifikācijas politikas ietvaros.¹⁹ Pieaugošās labējās tendences Krievijas sabiedrībā, slavofilu atbalstītas, arvien vairāk sliecās uz monarhismu. Tādējādi monarhisma uztvere latviešu sabiedrībā kardināli mainījās no pozitīvās, slavofiliem simpatizējošās un monarha varu atbalstošās uz arvien drūmāku, negatīvu nokrāsu.²⁰ Latviešu traģiskajā 1905. gada revolūcijas perioda pieredzē radikālo, monarhiski orientēto spēku darbība kopā ar iepriekšējo negatīvo pieredzi tikai pasliktināja priekšstatu par monarhiju.²¹ Impērijas armijas darbība vācbaltiešu muižnieku labā daudzus, pat labēji orientētus latviešus pārliecināja, ka to politiskās nākotnes cerības nevar balstīt uz efemeru impērijas autokrātijas labvēlību.²²

Aplūkojot latviešu periodiku, kas iznāca pēc 1905. gada, vārda brīvības laikmetā, labējo konservatoru, monarhistu, krievu ierēdņa un “matuškas” tēli gāja roku rokā kritisku rakstu un karikatūru jomā.²³ Šī uztvere kļuva arvien drūmāka Pirmā pasaules kara laikā pēc vilšanās, ko sagādāja ne tikai neprasmīga un bezatbildīga Latvijas bēgļu plūsmas koordinēšana, bet arī pavirša attieksme un nepārdomāta militāro operāciju vadība Rīgas frontē. Tādā veidā monarhijas un monarhisma reakcionārais un negatīvais veidols tika

pārmantots Latvijas Republikas sabiedrības kolektīvajā uztverē.

Kā nākamais zīmīgais posms monarhisma mitoloģijas attīstībā jāatzīmē bermontiāde. Lai gan Pāvela Bermonta-Avalova (*Pavel Bermont-Avalov*) karaspēks nav spēris ne soli reālā cīņā pret boļševikiem un monarhisma saukļus izmantoja populistiskos nolūkos,²⁴ oficiāli traktētā monarhisma atjaunošanas programma nesaraucjami to saistīja ar Baltās kustības karaspēku un draudiem Latvijas suverenitātei.²⁵ P. Bermonta avantūru ir nosodījusi krievu inteliģence starptautiskā mērogā, kā arī demokrātiskā krievu kopiena Latvijā.²⁶ Acīmredzot bermontiāde ieņēma vienu no vadošajām lomām kolektīvās apziņas asociatīvajā domāšanā, izveidojot vienādības zīmi starp Baltās kustības būtību, “matušku”, monarhismu un imperiālistiskajām “Vienotās un nedalāmās” tieksmēm.²⁷ Zīmīgi, ka šādas negācijas bija raksturīgas dažādām politiskajām nometnēm – kā pilsoniskajām, tā arī sociāldemokrātu aprindām.²⁸ Parasti presē par saistību ar “matušku” un monarhismu tika izzoboti bijušie cara armijas virsnieki (piemēram, ģenerālis Pēteris Radziņš²⁹ vai Kārlis Goppers³⁰), kas neslēpa savas simpātijas pret bijušajiem kolēģiem, daži no ģenerāļiem arī paši piedalījās Baltās kustības darbībā.

Krievu “monarhistu” aktivitātes Latvijas Republikā tiešā veidā bija saistītas ar 1917. gada notikumiem, Balto armiju sakāvi, kā arī starptautisko krievu emigrācijas kontekstu.³¹ Kopumā minētajā laika posmā boļševiku kontrolēto teritoriju pameta ap 1,5–2,5 miljoniem cilvēku, apmetoties vairāk nekā 40 pasaules valstīs.³² Ir grūti precīzi noteikt, cik krievu emigrantu dzīvoja Latvijā 20. gadu sākumā, dati dažādos avotos svārstās. Tā 1925. gadā, pēc tautas skaitīšanas statistikas, krievu emigrantu (Nansena pases³³ īpašnieku) skaits sasniedza 25 427;³⁴ pēc Politpārvaldes datiem, 1927. gada nogalē tie bija 33 514³⁵ cilvēki,

savukārt, pēc tautas skaitīšanas datiem, 1930. un 1935. gadā viņu skaits būtiski samazinājās līdz 15 643 un 12 444 cilvēkiem – tā galvenais iemesls bija pakāpeniska naturalizācija un izbraukšana uz krievu emigrācijas centriem Francijā, Vācijā un Balkānu valstīs.³⁶

Raksturojot krievu starptautiskās emigrācijas mentālo tēlu (tās organizētāko daļu veidoja Balto armiju karavīri), ir jāatzīmē, ka, neņemot vērā Baltās kustības zaudējumu, lielākoties emigranti dzīvoja “pavasara karagājiena” cerības rēģā, lolojot cerības uz revanšu – atkārtotu iebrukumu Padomju Savienībā ar sabiedroto līdzdalību. Lai gan 20. gadu vidū tapa skaidrs, ka tiešais iebrukums ir nepiepildāms sapnis, krievu armijas virspavēlnieks Pjotrs Vrangelis (*Petr Vrangel*)³⁷ nebija izslēdzis bruņota iebrukuma iespēju nākotnē. Līdz ar to saskaņā ar saviem mērķiem viņš nospraudis uzdevumu saglabāt armijas struktūru iespējamai mobilizācijai nākotnē. Šim nolūkam 1924. gadā tika izveidota organizācija *Russkij obshhevoinskij sojuz* (ROVS; Krievu vispārējā militārā savienība) ar filiālēm visās krievu emigrantu apdzīvotajās valstīs.³⁸ Apzinoties tieša iebrukuma neiespējamību, ROVS vadība pārorientējās uz teroristisku, pretboļševiku darbību PSRS un citās valstīs.

ROVS bija lielākā pretboļševiku apvienība, vēlāk radās citas organizācijas, dažas no tām darbojās arī Latvijā. Tomēr Latvijas Republikā, atšķirībā no Rietumeiropas valstīm, valdība cita nostāja pret pretboļševiku organizācijām – pēc 1920. gada Latvijas un padomju Krievijas miera līguma nosacījumiem pretpadomju organizāciju darbība Latvijā tika aizliegta.³⁹ Līdz ar to organizācijas darbojās nelegāli vai legālo biedrību aizsegā, konstanti atrodoties Politpārvaldes uzraudzībā. Latvijā darbojās vesela virkne dažādu organizāciju, no kurām ievērojamākās bija *Soyuz Vernikh* (Uzticīgo savienība), ROVS, *Bratstvo russkoj pravdi*

(BRP; Krievu taisnības brālība), *Nacional'no trudovoj sojuz novogo pokolenija* (NTSNP; Jaunās paaudzes nacionālā darba savienība) un citas.⁴⁰

Kaut arī ideoloģiskās platformas atšķirās, organizācijām bija kopsaucējs: padomju iekārtas gāšana un Krievijas atdzimšana. Acīmredzot negatīvo pieredzi un asociācijas ar nosacīti pretboļševiku bermontiādes avantūru Latvijā, kas oficiāli savus mērķus traktēja monarhisma “Vienotās un nedalāmās” veidolā, tika pārnestas arī uz pretboļševiku organizācijām, kas darbojās 1920.–1940. gadā. Šo mītu papildināja arī vēsturiskā paradigma: monarhisms – “matuška” – rusifikācija. Šajā situācijā starpkaru Latvijā pretboļševiku kustību un organizācijas gan sabiedrība, gan specdienesti un mediji dēvēja par “monarhistiem”. Atšķirās vien pastiprinošais traktējums, ko nevairījās pielietot sociāldemokrātu presē, dēvējot pretboļševikus par melnsimtniekiem vai padomju tautas ienaidniekiem.⁴¹ Interesanti atzīmēt, ka šajā ziņā sabiedrības un arī specdienestu nostāja bija radnieciska Valsts Politpārvaldes, Iekšlietu Tautas komisariāta (NKVD) un vēlāk arī Valsts drošības komitejas viedoklim, kas traktēja ROVS, BRP un citu organizāciju darbību kā monarhisku, tēmētu uz padomju varas gāšanu un monarhijas atjaunošanu.⁴² BRP padomju specdienesti dēvēja par “balto emigrantu monarhistiski melnsimtnieciskās orientācijas” organizāciju,⁴³ un tas burtiski sakrita ar starpkaru sociāldemokrātu izdevumu lietoto apzīmējumu, kas BRP dēvēja par “monarhistiem” vai “bandītiem melnsimtniekiem”.⁴⁴ Īpaši krasi tas iezīmējās rakstā ar dedzīgu nosaukumu “Dzelzs slotu pret krievu monarhistiem,” kas tapa 1932. gada nogalē Latvijas un PSRS attiecību krīzes laikā. Latvijas sociāldemokrātu izdevums “Sociāldemokrāts” nikni vērsās pret ROVS, NTSNP un BRP darbību, minēto apzīmējumu piemērojot visām trim organizācijām.⁴⁵ Šādi uzbrukumi nebija

ikdienas prakse, tie uzliesmoja tikai attiecīgos politiskajos saspilējumos. Kā tika pierādīts, provokatīvās informācijas plūsma bieži vien tika PSRS vēstniecības iniciēta, nonākot kā Latvijas sociāldemokrātu, tā arī Politpārvaldes rīcībā.⁴⁶ Šādos saspilējumos Politpārvalde veica ārkārtīgi rosīgu darbību, taču, spriežot pēc rezultātiem, lielākoties šī rosība bija samākslota un izskatījās pēc uzdevuma “no augšas”. Politpārvaldei un policijai sekoja prese, tādā veidā pielejot arvien vairāk eļļas ugunī. Tomēr atsevišķi preses izdevumi apzinājās aizotāžas uzpūsto raksturu un ironizēja par šādu mākslīgi izveidotu problēmu eskalāciju. Piemēram, avīzē *Rizhskij kur'er* 1922. gada 31. marta numurā, aprakstot baidīto “monarhistu sazvērestību”, žurnālists ironizējot atzīmēja: “[...] arestēts Griša Ivanovs, 8 gadus vecs monarhists, kuram biksēs atrasta poga ar cara divgalvaino ērgli. Viņa dzīvoklī atrasts arī konfekšu papīrītis no konfektēm “Carskije””.⁴⁷

Analizējot pretboļševiku organizāciju politiskās platformas, ir jāatzīmē, ka tiešās monarhijas atjaunošanas ideoloģiju kā valsts iekārtu ar varas koncentrāciju monarha rokās⁴⁸ puda tikai neliela daļa organizāciju un politisko strāvojumu. Arī Baltās kustības dalībnieki lielākoties ideoloģiski atbalstīja t. s. “nenoteiktības” politiku, kas ir mērķu kalngalā, arī padomju varas sabrukuma panākšanu un Krievijas atdzimšanu, valsts iekārtas likteņa lemšanu nodot tautas ievēlētajai Satversmes sapulcei.⁴⁹ Analizējot pretboļševiku organizāciju politiskās orientācijas, jāatzīmē, ka oficiāli un faktiski monarhisku, uz radikālu melnsimtnieku antisemitismu orientētu ideoloģiju puda vien *Sojuz Vernih*.⁵⁰ Organizācija darbojās Latvijā nedaudz vairāk nekā gadu un 1922. gadā tika likvidēta, aktīvākos dalībniekus izsūtīd no valsts.⁵¹ Citai starptautiskai pretboļševiku organizācijai, BRP, nebija konkrētu politisku mērķu, un pēc būtības tā puda nenoteiktu nostāju, atsevišķās

izpausmēs simpatizējot monarhismam un galveno uzsvaru liekot uz “tautas teroru” pret visu līmeņu padomju vadību.⁵² Šo vadlīniju trāpīgi raksturo viens no organizācijas teicieniem – “*Mir hatam – vojna komissariatam*” (“Miers zemnieku mājām, karš komisariātiem”), kas tika pārveidots no boļševiku “*Mir hižinam – vojna dvorcām*” (“Miers zemnieku mājām, karš pilim”).⁵³

Ņemot vērā ROVS kā krievu armijas pēcteces tiesiskās kontinuitātes kontekstu, organizācija pārmantoja arī Baltās kustības⁵⁴ ideoloģisko nenoteiktības platformu, oficiāli traktējot apolītisku nostāju saskaņā ar ideoloģiju “armija ārpus politikas”.⁵⁵ Savukārt NTSNP (vēlāk NTS), kas radās 1930. gadā (teorētiski darbojas arī mūsdienās)⁵⁶ un piekopa solidarisma politiku, pilnībā noliedza monarhismu.⁵⁷ NTSNP politiskā programma paredzēja uzsākt nacionālo revolūciju Krievijā un pēc tās veiksmīgas norises veidot valsti pēc harmoniskas sociālās sadarbības principiem, kur galvenās funkcijas veiktu sabiedrības intereses pārstāvošas organizācijas.⁵⁸ Līdz ar to NTSNP iekļaušana monarhistu kohortā, kā to pasniedza Latvijas sociāldemokrātu prese (un dažreiz arī pilsoniski izdevumi, kā, piemēram, “Pēdējā Brīdī”), līdzinājās anekdotei.

Objektivitātes dēļ jāatzīmē, ka monarhisma jautājumā sociāldemokrātu rupors “Sociāldemokrāts” nebija bulvāru preseī līdzīgs izdevums, kurā akli tika pārpublicēti ziņojumi no PSRS vēstniecības. 1921. gada martā uzliesmojušās Kronštates sacelšanās laikā, ko padomju prese un diplomātiskie dienesti maksimāli centās attēlot kā “baltgvardu”, “monarhistu” jeb “sociālrevolucionāru” inspirētu sazvērestību, “Sociāldemokrāts” ieturēja nogaidošu nostāju, publicējot analītisku kopsavilkumu tikai pēc sacelšanās apspiešanas. Pazīstamā latviešu sociāldemokrāta Friča Mendera analītiskajā rakstā tika skaidri pausta Latvijas sociāldemokrātu nostāja – viņi nebūt neuzskatīja nemierniekus par “monarhistiem”

vai to “pakalpiņiem”, kā to mēģināja at-
tēlot padomju mediji. Rakstā tika pausta
doma, ka “paši matroži, ciktāl tas parādās
presē, gan nejut nekādas simpātijas pret cara
laika kropliem un neprasa tūlītējo atgriešanos
pie Viskrievijas satversmes sapulces, bet gan
brīvās vēlēšanas padomēs, terora izbeigšanu
u. c.”. Kā redzams, raksta autors neiztika
bez emocionāliem apzīmējumiem attiecībā
uz Baltās kustības dalībniekiem emigrāci-
jā, pie reizes sniedzot dzēligu raksturoju-
mu arī Latvijas un starptautiskās krievu
kopienas respektablām demokrātiskajam
laikrakstam *Segodnja*, kas tika pasniegts kā
“bulvāra lapa”, kura “*dzen cītīgu fantāzijas
politiku*”. Tomēr rakstā tika kritizēta Krie-
vijas komunistiskās diktatūras piekoptā
politika, paužot bažas par līdzšinējās stra-
tēģijas dzīvotspēju ilgtermiņā un sniegts
savdabīgs *Novaja ekonomicheskaja politika*
(NEP, Jaunā ekonomiskā politika) laikmeta
pareģojums.⁵⁹

Aplūkojot Politpārvaldes fonda doku-
mentus, jāsecina, ka arī specdienesti, līdzī-
gi sociāldemokrātiem un viņu uzskatu at-
balstītājiem, pretboļševikus bez šķirošanas
uzskatīja par monarhistiem. Politpārvaldes
ierēdņi neiedziļinājās krievu emigrācijas
ideoloģiskajās īpatnībās, politisko kustību
niansēs un arī pretpadomju organizāciju
mērķos.⁶⁰ Tas izpaudās oficiāli pieņemtā
apzīmējuma jomā, kā arī aģentūras ziņo-
jumos, kas ir aplūkojami Latvijas Valsts
vēstures arhīva 3255. fonda dzīlēs. Polit-
pārvaldes skatījumā savdabīgi tika inter-
pretēti arī krievu “monarhistu” nacionālais
konteksts. “Krievu monarhistu” organizāci-
jās līdz ar krieviem darbojās latvieši, balt-
krievi, vācieši, ebreji, poļi un citu tautību
pārstāvji.⁶¹ Tādējādi organizācijām piemita
multietniskais, nevis izteikti krievisks rak-
sturs, kā tas ir pasniegts Politpārvaldes
dokumentācijā.

Īpašu vietu “krievu monarhistu” kon-
tekstā ieņēma bijušās Krievijas impērijas
armijas un flotes virsnieki.⁶² Analizējot

konkrēto personu lietas un salīdzinot ar
citu avotu informāciju, redzams, ka bie-
ži vien virsnieku un ar to saistītu cilvēku
“monarhisms” izpaudās kā nostalgija un
neizdziestošs naidīgums pret PSRS. Bijušie
virsnieki, Pirmā pasaules un Krievijas pilso-
ņu kara veterāni⁶³ ar īpatnējo, šai profesijai
raksturīgo konservatīvo nostāju pārdzīvo-
ja impērijas sabrukumu un pauda izteikti
naidīgu nostāju attiecībā uz komunistisko
diktatūru Krievijā, kā arī cerības uz tās
krišanu. Politpārvaldes skatījumā šādas
izpaušmes tika traktētas kā monarhiskas.
Piemēram, pretboļševiku aprindās pazīs-
tamais bijušais Nikolaja Judeņiča (*Nikolaj
Judenich*) Ziemeļrietumu armijas virsnieks
Konstantīns Leimanis (*Konstantin Lejman*),
būdams 129. krievu skautu vienības di-
binātājs un Rēzeknes *Sokol* (“Piekūns”)⁶⁴
organizācijas audzinātājs, aģentūras zi-
ņojumos figurēja kā “monarhists” starp
“pretvalstiskajiem krievu monarhiskās kustī-
bas dalībniekiem”.⁶⁵ Tas izpaudās veidā, kā
viņš izturējās jauniešu organizācijās, kur
tika ieviests “Krievijas armijas disciplīnu”
ar “goda atdošanas” kārtību visiem valdes
locekļiem un “nostāšanos ierindā” cara ar-
mijas tradīcijās.⁶⁶

Latviešu presē “monarhistu” pulkā
tika ieskaitīti ne tikai *Sokol* organizācijas
biedri, bet arī krievu skauti, turklāt gan
sociāldemokrātu izdevumos, gan laikrakstā
“Pēdējā Bridī”, kura 18. augusta numurā
publicēts raksts “Velk uz “matušku”” – tā
autors vērsa lasītāju uzmanību uz krievu
“sokolu” un “skautu” pieaugošu šovinis-
mu, kā arī to sajūsmu par “vienotas un
nedalāmas Krievijas” būtību. Pēc autora
domām, “matuškas” un ar to saistīto pa-
rādību pielūgsmē izpaudās Pirmā pasaules
karā kritušo krievu kareivju kapu uzkopša-
nā un 1812. gada varoņa ģenerāļa Jēkaba
Kuļņeva (*Jakov Kul'nev*) 120. nāves dienas
atceres pasākumā.⁶⁷

Kārļa Ulmaņa režīma laikā ievērojami
paplašinājās Politpārvaldes darbība,

darbinieku skaits un to pienākumi. Daļēji tas atspoguļojās arī dažādu nacionālo minoritāšu monitoringā, kur krievu iedzīvotāju noskaņojuma analīze tika uzticēta uzraugam Vladimiram Korti (*Vladimir Korti*).⁶⁸ Krievu iedzīvotāju monitoringa ietvaros V. Korti sniedza detalizētu aprakstu kultūras un politisko strāvojumu jomā, skatot arī “krievu monarhistu” jautājumu un veicot krievu emigrācijas kopainas analīzi.⁶⁹

Viena no ievēribas cienīgām un tipiskākajām K. Ulmaņa režīma izpausmēm Politpārvaldes darbībā bija organizācijas *Russkoe studencheskoe pravoslavnoe edinenie* (RSPE; Pareizticīgo krievu studentu apvienība) slēgšana un likvidēšana, kas norisinājās 1934. gada rudenī. RSPE bija starptautiskās krievu organizācijas *Russkoe studencheskoe hristianskoe dvizenie* (RSHD; Kristīgo krievu studentu kustība) atzarojums Latvijā. Kā RSHD, tā arī RSPE bija apolītiska izglītojoša garīgā kustība, tās primārajos mērķos ietilpa krievu jaunatnes izglītošana, balstoties uz Pareizticīgās baznīcas mācību.⁷⁰

Kustība bija aizsākusies 1921. gadā Berlīnē un turpmākajos gados attīstījusies praktiski visās Eiropas valstīs ar krievu emigrantu ievērojamu īpatsvaru, 20. gadsimta 30. gados tajā darbojās vairāk nekā 30 organizāciju ar centru Parīzē.⁷¹ RSHD vadības un dalībnieku rindās bija vesela plejāde izcilu krievu filozofu, rakstnieku, teologu, garīdznieku un akadēmiskās inteliģences pārstāvju, tostarp tādas pasaules līmeņa slavenības kā Semjons Franks (*Semjon Frank*), Ivans Iljins (*Ivan Iljin*), Dmitrijs Merežkovskis (*Dmitrij Merezhkovskij*), tēvs Sergijs Bulgakovs (*Sergij Bulgakov*), Ļevs Zanders (*Lev Zander*), Nikolajs Zernovs (*Nikolaj Zernov*), Marija (Skobcova) (*Marija Skobcova*) un daudzi citi. Latvijā RSPE rīkoja vieslekcijas, konferences, salidojumus un citus izglītojošus pasākumus, to viesi bieži vien bija lektori no ārzemēm. Ņemot vērā kustības garīgo nozīmi, ideoloģiski tā pauda izteiktu pretpadomju nostāju,

vēršoties pret PSRS ateistisko un represīvo politiku, kas tika īstenota pret Pareizticīgo baznīcu, garīdzniecību un ticīgajiem. Savukārt politiskajā ziņā RSHD dalībnieki atklāti loloja cerības uz komunistiskā režīma krišanu – tas bija raksturīgi praktiski visiem krievu emigrantiem kā starptautiskajai PSRS opozīcijai. Acīmredzot kustības starptautiskais raksturs un formāla atrašanās ārzemju centra jurisdikcijā bija viens no iemesliem organizāciju slēgšanai Latvijā, kā arī daudzu to dalībnieku apcietināšanai 1934. gada 8. novembrī. Slēgšanas oficiālais iemesls bija “piekoptā krievu šovinisma un pārkrievošanas politika”, kā arī pakļautība Parīzes centrālajai organizācijai, kurai piemita “militāra nokrāsa” un kuras mērķis bija “lielās, svētās, nedalāmās Krievijas atjaunošana”.⁷² Pēc Politpārvaldes sprieduma, organizācijas darbība tika izvērtēta kā “kaitīga valsts interesēm” un bija lemta slēgšanai un vēlāk likvidēšanai.⁷³ Bez minētajām apsūdzībām organizācijas vadītājus aizturēja aizdomās par to dalību Maskavas patriarhāta Latvijas Pareizticīgās baznīcas Rīgas arhibīskapa Jāņa (Pommēra) slepkavībā. Pēc aculiecinieku atmiņām, pēdējā apsūdzējuma absurdo būtību netiešā veidā atzina arī policijas darbinieki izmeklēšanas laikā.⁷⁴

RSPE slēgšana guva rezonansi presē, kur organizācijas aktivitātes tika pasniegtas kā krievu šovinisma, rusifikācijas politikas, kā arī “vienotās un nedalāmās Krievijas”⁷⁵ atjaunošanas adeptu darbība, pie tam ārzemju organizācijas vadībā, kam, savukārt, piemita “militāra nokrāsa”. Ņemot vērā Politpārvaldes ziņojumu un raksta identisko raksturu, acīmredzot avīzes redakcija rīkojās pēc Politpārvaldes sniegtās informācijas, tomēr raksta veidotāji gāja vēl tālāk, dēvējot RSPE sanāksmes par nelegālām, kas bija nepatiesi, jo organizācijas darbojās legāli un konferences, kā arī citas publiskās aktivitātes vienmēr tika reģistrētas saskaņā ar noteikumiem.⁷⁶

Nobeigumā jāatzīmē, ka Politpārvaldes statūtu formulējumā kā “krievu monarhisti”, tā arī komunisti bija iedalāmi Latvijas valstiskumu apdraudošo kustību kategorijā,⁷⁷ tomēr, neņemot vērā minētās izpausmes, uzmanība, kas tika veltīta “krievu monarhistiem”, un it īpaši darbība to aktivitāšu apkarošanai, bija nesalīdzināmi mazāka nekā attiecībā uz komunistiem un ar tiem saistītajiem grupējumiem. Veicot elementāru aritmētiski salīdzinošo analīzi, Latvijas Komunistiskajai partijai veltīto dokumentu skaits ir desmitiem reižu lielāks par materiālu apjomu, kas tika veltīts “krievu monarhistu” darbības apkarošanai. Uzmanības vērtas ir arī regulārās Politpārvaldes vadības atskaites iekšlietu ministram, kurās “vienotās un nedalāmās piekritējiem” veltītās informācijas apjoms aizņem mazāk par 5% no kopējā informācijas klāsta.⁷⁸ Balstoties uz minēto, var secināt, ka Politpārvaldes faktiskā nostāja “krievu monarhistu” jautājumos bija krietni tālāka no to ieskaitīšanas “valstij bīstamo” organizāciju kohortā salīdzinājumā ar komunistu kustību darbību. Savukārt, ņemot vērā aģentūras augstu informētību par “krievu monarhistu” darbības būtību, Politpārvalde perfekti apzinājās to reālās spējas, līdz ar to rīkojās kardināli un strikti tikai akūtas nepieciešamības gadījumā. Analizējot Politpārvaldes dokumentāciju, var secināt, ka par tādiem gadījumiem lielākoties kļuva nevis reāli draudi valsts drošībai, bet gan rīkojumi no Iekšlietu ministrijas, lai risinātu konkrētas iekšējās vai ārējās politiskās situācijas.

Secinājumi

Analizējot monarhisma uztveres vēsturi un tā attīstību, var secināt, ka tā pirmās iezīmes Latvijas vēsturē rodamas jaunlatviešu kustības priekšstatos. Jaunlatviešu kustība izvēlējās Krievijas impērijas

orientāciju, pretstatā baltvācu varas dominancei pozitīvi vērtējot Aleksandra II reformas. Uztvere mainījās Aleksandra III konservatīvo reformu laikmetā, kas Latvijā atspoguļojās rusifikācijas izpausmēs un kā ierēdņu patvaļa. Negatīvā varas, tās atbalstošās labējās konservatīvās kustības un monarhisma uztvere pieauga pēc 1905. gada revolūcijas, kā arī Pirmā pasaules kara laikā, kad tūkstošiem latviešu strēlnieku gāja bojā neprasmīgu militārās vadības rīkojumu dēļ. P. Bermonta oficiālā monarhijas restaurācijas programma iespiecās kolektīvajā atmiņā kā reāls monarhisma apdraudējums Latvijas suverenitātei. Starptautiskās pretboļševiku kustības organizācijas Latvijā, kuras pēc būtības bija Baltās kustības turpinātājas un kuru mērķis bija gāzt padomju valsts iekārtu un veicināt Krievijas atdzimšanu, tika asociētas ar P. Bermonta monarhiskajiem mērķiem, piešķirot organizācijām negatīvu nokrāsu un tieksmi apdraudēt Latvijas suverenitāti, kas bija aplami.

Apkopojot kopējo sabiedrības, Politpārvaldes un citu starpkaru Latvijas valsts orgānu nostāju, “monarhistu” kategorijā tika ieskaitītas ne tikai pretboļševiku organizācijas, bet arī lielākā krievu emigrantu daļa, kas pilsoņu kara rezultātā bija spiesta pamest Krieviju un nespēja atgriezties dzimtenē dzīvības apdraudējuma dēļ. “Monarhistu” kategorijā bez īpašas šķirošanas iekļāva jebkurus pretboļševiku ideoloģijas piekritējus neatkarīgi no viņu politiskās vīzijas par Krievijas nākotni. Balstoties uz minēto, pretboļševiku organizācijas un to mērķi tika traktēti kā “vienotās un nedalāmās”, “matuškas” atjaunošanas centieni un līdz ar to kā draudīgi Latvijas suverenitātei. Šāda sabiedrības un valsts institūciju uztvere bija kļūdaina, jo no visām ievērojamām pretboļševiku organizācijām, kas darbojās starpkaru Latvijā, tikai viena oficiāli pauda monarhisku un Latvijas valstij naidīgu noskaņojumu.

Balstoties uz Politpārvaldes dokumentācijas analīzi un salīdzinot materiālus tās darbības jomā, kas veltīti monarhisma un komunisma apkarošanai (pēc Politpārvaldes statūtiem, abu virzienu darbība bija naidīga Latvijas valstij), var konstatēt nesamērīgi plašu pret darbību, vērstu pret komunistu aktivitātēm. Tas liecina, ka Politpārvalde bija informēta par zemo “krievu monarhistu” potenciālu salīdzinājumā ar komunistu valstij naidīgu darbību, kuru atbalstīja PSRS. Savukārt, tā kā Politpārvalde īstenoja pret “krievu monarhistiem” vērstas apkarošanas akcijas, kas uzplauka atsevišķu politisku notikumu gaitā, var secināt, ka tā bija mākslīga darbība politisko saspīlējumu novēršanai.

Monarhisma mīts Latvijas kontekstā radies, attīstījies un tika kultivēts teju 80 gadus līdz ar Latvijas nācijas un valsts veidošanos, savdabīgi atkārtotot tās likteņa likločus. Padomju okupācijai iesākoties, vieni no pirmajiem tika represēti krievu “kontrrevolucionāri” “baltgvardi” un citi pretpadomju elementi, kas traģiskas likteņa ironijas pēc arī NKVD dokumentācijā tika apzīmēti kā “monarhisti”.⁷⁹ Padomju okupācijas laikā monarhisma apzīmējums pretboļševiku-pretpadomju kustības kontekstā nav zudis, taču mainījās tā receptija un interpretācija, vairs neakcentējot pretvalstiskās darbības draudus pret Latvijas Republiku.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Raksts sagatavots LU Bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” ietvaros. Projekta Nr. AAP2016/B060.
- ² AIVARS STRANGA. Ievadvārdi. In: KASPARS ZELLIS (sast.). Mīti Latvijas vēsturē. Rīga 2006, 9.–11. lpp., šeit 9.–10. lpp.
- ³ Definition of the myth. Pieejams: <http://www.dictionary.com/browse/myth> (skatīts 17.04.2018.).
- ⁴ STRANGA, Ievadvārdi, 10.–11. lpp.
- ⁵ Ibidem, 9.–10. lpp.
- ⁶ Definition of the myth.
- ⁷ Sk. ZELLIS, Mīti Latvijas vēsturē.
- ⁸ Starpkaru laikā šajā jomā eksistēja vairāki mīti. Piemēram: ebreji – komunisma atbalstītāji; vācieši – Vācijas politikas adepti; Latvijas Pareizticīgā baznīca – Maskavas ārpolitikas īstenošanas rīks; krievi (it īpaši tie, kas nepiederēja pie vecticībnieku kopienas) – “vienotās un nedalāmās”, kā arī monarhijas atjaunošanas piekritēji.
- ⁹ VILNIS SĪPOLS. Slepēnā diplomātija: buržuāziskās Latvijas ārpolitika: 1919.–1932. g. Rīga 1965.
- ¹⁰ AIVARS STRANGA. Krievu labējās monarhistiskās organizācijas Latvijā. In: Latvijas Jaunatne, 30.08., 31.08., 03.09., 04.09., 05.09.1991., 2. lpp.
- ¹¹ AIVARS STRANGA. Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Rīga 2000, 138.–141. lpp. et al.
- ¹² AIVARS STRANGA. Latvijas ārējie ekonomiskie sakari. 1919.–1940. gads. Attiecības ar lielvalstīm (saimnieciskie, politiskie, diplomātiskie aspekti). Rīga 2015.
- ¹³ Ibidem, 296. lpp.
- ¹⁴ ALDIS BERGMANIS. Monarhisti un čekas provokācijas Latvijā. In: Lauku Avīze, 06.11.1999., 5. lpp.

- ¹⁵ ULDIS KRĒSLIŅŠ. Krievu emigrācija un monarhistu kustība Latvijā: 20. gs. 20. gadi un 30. gadu sākums. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2004, Nr. 2, 70.–97. lpp., šeit 71.–93. lpp.
- ¹⁶ Sk. DENISS HANOVŠ. Pilsonības nācija: Baltijas Vēstnesis, 1868–1906. Rīga 2003.
- ¹⁷ VITALIJ SHALDA. K voprosu o prorossijskoj orientacii mladolatyshskogo dvizhenija (vторая polovina XIX veka). In: Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli Nr. 4, II daļa. Daugavpils 2003, 62.–63. lpp.
- ¹⁸ RICHARD PAJPS. Rossija pri starom rezhime. Moskva 2004, s. 226.
- ¹⁹ Sk. ANDREJS PLAKANS. Rusifikācijas politika: Latvieši. 19. gs. 90. gadi. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1997, Nr. 1, 70.–89. lpp., šeit 71.–73., 80.–81. lpp.
- ²⁰ ALEXANDER GAVRILIN. Ocherki istorii Rizhskoj eparhii. 19 vek. Rīga 1999, s. 318.
- ²¹ GUNDEGA GAILĪTE. Latviešu karikatūra XIX gs. beigās – XX gs. sākumā kā nacionālās identitātes veidošanās un attīstības faktors. In: Letonica. Humanitāro zinātņu žurnāls 2012, Nr. 2 (23), 25.–51. lpp., šeit 42.–43. lpp.
- ²² PLAKANS, Rusifikācijas politika, 86. lpp.
- ²³ GAILĪTE, Latviešu karikatūra XIX gs. beigās – XX gs. sākumā.
- ²⁴ ĒRIKS JĒKABSONS. Krievijas Ziemeļrietumu (Nikolaja Judeņiča) armijas pārstāvniecība Rīgā 1919. gada augustā – decembrī: Bermonta akcijas konteksts. In: Latvijas Kara muzeja gadagrāmata 2015, Nr. 16, 80.–85. lpp.
- ²⁵ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma 1976, 322., 328. lpp.
- ²⁶ Krievu balss par Kurzemes avantūru. In: Jaunākās Ziņas, 05.11.1919., 5. lpp.
- ²⁷ PĀVELS BERMONTŠ-AVALOVŠ. Cīņā pret boļševismu. Rīga 2015, 126., 176., 182., 241., 249. lpp.
- ²⁸ Kara baumu lieta. In: Sociāldemokrāts, 13.01.1921., 1. lpp.
- ²⁹ Nacionālā kluba virsaitis. In: Sociāldemokrāts, 12.05.1923., 1. lpp.
- ³⁰ Iz kāda ģenerāļa dzīves. In: Svairi, 13.05.1921., 8. lpp.
- ³¹ Sk. MARK RAYEV. Rossija za rubezhem: Istorija kul'tury ruskoj jemigracii. 1919–1939. Moskva 1994; WILLIAM CHAPIN HUNTINGTON. The Homesick Million. Russia out of Russia. Boston 1930; MYROSLAV JOVANOVIČ. Russkaja jemigracija na Balkanah: 1920–1940. Moskva 2006 u. c.
- ³² ZOYA BOCHAROVA. Rossijskoe zarubezh'e 1920–1930-h gg. Kak fenomen otechestvennoj istorii. Uchebnoe posobie. Moskva 2011, s. 57.
- ³³ Nansenā pase – 1922. gadā Tautu Savienības ieviestais starptautiskais personu apliecinātais dokuments. Projektu izstrādāja Tautu Līgas komisārs Fritjofs Nansens. Dokuments sākotnēji bija paredzēts krievu emigrantiem, kuri zaudēja Krievijas pilsonību pēc 1921. gadā padomju Krievijā pieņemtās deklarācijas, kļūstot par cilvēkiem bez pilsonības – apatridiem –, bet vēlāk to varēja saņemt arī citi bēgļi, kas zaudēja pilsonību un nespēja ātri naturalizēties apņemšanās valstīs. Dokumenta īpašnieki spēja pretendēt uz legālu darbu, naturalizāciju un citām priekšrocībām salīdzinājumā ar beztiesiskajiem apatridiem. Nansenā pases īpašniekiem bija nepieciešams regulāri pagarināt pases derīguma termiņu par noteiktu, vēra ņemamu samaksu.
- ³⁴ VILMĀRS SALNĪTIS. Ceturtā tautas skaitīšana. Red. Marģers Skujnieks. Rīga 1936, 31. lpp.
- ³⁵ Politpārvaldes aģentūras ziņojums, 01.08.1927. Latvijas Valsts arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 3235-1/22-687, 19. lp.
- ³⁶ SALNĪTIS, Ceturtā tautas skaitīšana, 31. lpp.
- ³⁷ Pjotrs Vrangelis (1878–1928) – krievu karavadonis. Krievu-japāņu kara un Pirmā pasaules kara dalībnieks. Viens no Baltās kustības līderiem Krievijas pilsoņu kara laikā. 1920. gadā Krievijas karaspēka virspavēlnieks Krimā un Polijā. Militārās emigrācijas līderis. 1924. gadā izveidojis ROVS organizāciju, kurā apvienojās lielākā daļa emigrācijā nonākušo Baltās kustības dalībnieku (100 tūkstoši).

- ³⁸ IVAN BASIK, VALERY AVDEYEV, ALEXANDER ZHADOBIN, ALEXANDER ZDANOVICH, VLADIMIR MARKOVCHIN. Russkaja voennaja jemigracija 20-40-h godov HH veka. Tom 4. U istokov "Russkogo obshhevoinskogo sojuza" 1924 g. Moskva 2007, s. 10.
- ³⁹ AIVARS STRANGA. Torgovlja, politika, otnoshenija Latvii s SSSR v 1932 godu i gazeta Segodnja. In: Stanford Slavic Studies 2012, Nr. 42–43, pp. 215–259, here p. 231.
- ⁴⁰ Sk. Bratstvo Russkoj Pravdi. LNA LVVA, 3235-1/1-411, 3235-1/22-687/1; Soyz Vernikh. Ibidem, 3235-2-1954, 3235-1/22-687/1; NTSNP. Ibidem.
- ⁴¹ Neviena no Latvijā esošajām pretboļševiku organizācijām nav deklarējusi kā mērķi cīņu pret krievu tautu, savu primāro ienaidnieku kategorijā ierindojot padomju ierēdņus un funkcionārus. BRP izdevumā *Russkaja Pravda* regulāri tika publicēts uzsaukums: "*Komisāru vara pastiprina sodus, vēšot plašumā nošaušanu. Mūsu atbilde Sarkanajam teroram – tautas terors. Sit čūsku galvā, sit čūsku, taču nelaid ārā arī čūskulēnus!*" Sk. GLEB RAAR, VALERIAN OBOLENSKY. Rannie gody (1924–1948). Ocherki po istorii Nacional'no-Trudovogo Sojuza. Moskva 2003, s. 20 u. c.
- ⁴² Kontrrazvedovatel'nyj slovar' KGB. Moskva 1978, s. 283.
- ⁴³ Ibidem, s. 40.
- ⁴⁴ Dzelzs slotu pret krievu monarhistiem. In: Sociāldemokrāts, 18.10.1932., 1. lpp.
- ⁴⁵ Izteikti naidīgajai Latvijas sociāldemokrātu attieksmei pret jebkādam ar monarhismu saistītām izpausmēm ir vēsturisks pamatojums, kura aizsākumi meklējami 1905. gada revolūcijas apspiešanā. Ņemot vērā LSDSP lomu revolūcijas vadībā un to biedru aktīvo iesaisti nekārtībās, valdības represijas primāri un tieši skāra sociāldemokrātu politisko kustību. Sk. PLAKANS, Rusifikācijas politika, 86. lpp.
- Līdz ar to pretboļševiku izpausmes sociāldemokrātu kolektīvajā uztverē asociējās ar monarhijas (t. i., viņu nīsto apspiedēju) atjaunošanu.
- ⁴⁶ Sk. STRANGA, Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums, 140.–141. lpp.; STRANGA, Torgovlja, politika, otnoshenija Latvii s SSSR v 1932 godu i gazeta Segodnja.
- ⁴⁷ STRANGA, Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums, 139. lpp.
- ⁴⁸ Latviešu konversācijas vārdnīca. XIV sēj. Rīga 1936, 865. lpp.
- ⁴⁹ Ir vērts atzīmēt, ka nenoteiktu, uz Satversmes sapulces sasaukšanu balstītu politiku jau pilsoņu kara laikā atklāti puda lielāko Balto armiju virspavēlnieki – Aleksandrs Kolčaks un Antons Denikins. Līdzīgu nostāju puda arī citu armiju pavēlnieki, to starpā arī Nikolajs Judeņičs un P. Vrangelis, taču pēdējie pēc savas personiskās pārliecības neoficiāli sliecās monarhisma virzienā. Arī krievu emigrācijas redzamākā figūra un iespējamais troņa pretendents lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs (1856–1929) puda izteiktu nenoteiktības pozīciju, uzsverot: "*Te, svešotnē, mums nav jālemj fundamentāli krievu tautas valstiskuma un pārvaldes jautājumi tautas vietā. Tie var tikt atrisināti tikai Krievijā saskaņā ar tautas vēlmēm.*"
- Sk. ANDREY ZUBOV. Istorija Rossii. XX vek. Kak Rossiya shla k HH veku. Ot nachala carstvovaniya Nikolaja II do konca Grazhdanskoj vojny (1894–1922). Tom I. Moskva 2016, s. 599, 672.; Sk. arī BASIK et al., Russkaja voennaja jemigracija 20-40-h godov HH veka., s. 42 u. c.
- ⁵⁰ Vispārējās ziņas par monarhistu kustību Latvijā un ārzemēs. Īss pārskats par Apvienotas nedalāmās Krievijas piekritējiem un viņu organizācijām, 04.08.1921. LNA LVVA, 3235-1/22-104, 14.–17. lp.
- ⁵¹ Ziņojums Politiskās apsardzības priekšniekam. Pārskats par politiskās apsardzības ārzemnieku nodaļas darbību laikā no 12.1921. līdz 11.07.1922. Datums: 15.02.1922., 21.04.1922., 11.07.1922. Ibidem, 41., 44., 47. lp.
- ⁵² PYOTR BAZANOV. Bratstvo Russkoj Pravdy – samaja zagadochnaja organizacija Russkogo Zarubezh'ja. Moskva 2013, s. 29.
- ⁵³ Russkaja pravda. In: Sluzhba svjazi Liveness i Severozapadnikov 1930, No. 2, s. 29.
- ⁵⁴ Kaut gan pats Baltās opozīcijas jēdziens ir cēlies Francijas revolūcijas laikā, kā monarhijas atjaunošanas piekritēju apzīmējums (izvēloties balto kā Burbonu karaļnama krāsu) tas pēc būtības

nebija precīzs un objektīvs Krievijas brīvprātīgo, pretboļševiku armiju raksturojums. Baltās armijas necinājās par monarhijas restaurāciju. Šo nostāju apliecināja arī to karogs (Krievijas nacionālais karogs Krievijas impērijas karoga vietā), ģerbonis (Krievijas divgalvu ērglis bez imperatora varas regālījām), kā arī himna ("Cik slavens mūsu Dievs Ciānā" vai Preobraženskas pulka maršs "Dievs, sargi Caru!" vietā).

⁵⁵ RAAR, OBOLENSKY, Rannie gody, s. 19, 56.

⁵⁶ HTC (Narodno-Trudovoj Sojuz rossijskih solidaristov). Pieejams: <http://possev.org/about/> (skatīts 16.09.2018.).

⁵⁷ Ibidem, s. 90.–93.

⁵⁸ NTS Mysl i delo 1930–2000. Moskva 2000, s. 5–7.

⁵⁹ Kronštate. In: Sociāldemokrāts, 18.03.1921., 1. lpp.

⁶⁰ Sk. Krievu emigranti un monarhisti. Aģentūras ziņojumi. LNA LVVA, 3235-1/22-689.

⁶¹ Piem., Anatols Līvens, Gerda Didorova, Leonīds un Sergejs fon Nolde, Valentīns fon Vrede u. c.

⁶² Sk. Politpārvaldes kartotēkā Nikolajs Ļišins, Boriss Zubarevs, Konstantīns Leimanis, Dmitrijs Zaharovs u. c.

⁶³ Daļa no viņiem bija arī Latvijas Brīvības cīņu dalībnieki, kas līdzās Latvijas armijai cīnījās pret lieliniekiem firsta Anatola Līvena vienības sastāvā.

⁶⁴ Vairāk par *Sokol* kustības organizācijām Latvijā sk. ANDREJS GUSAČENKO. "Sokol" organizāciju darbība Latvijā (1928.–1940. g.). Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga 2017; ANDREJS GUSAČENKO. *Sokol* organizāciju darbība starpkaru perioda Latvijā. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2017, Nr. 3, 59.–77. lpp.

⁶⁵ Aģentūras lapa. Ziņojums par pretvalstiskajiem krievu monarhiskās kustības dalībniekiem, 10.01.1936. LNA LVVA, 3235-1/22-689, 300. lp.

⁶⁶ Ibidem, 301. lp.

⁶⁷ Velk uz "matušku". In: Pēdējā Brīdī, 18.08.1932., 3. lpp.

⁶⁸ Vladimirs Korti (02.03.1900.–13.03.1942.). Dzimis Rīgā krievu ģimnāzijas īpašnieka un skolotāja Aleksandra Korti ģimenē. 1915. gadā Korti ģimene tika evakuēta uz Veližu (Krievijā), 1918. gadā atgriezās Rīgā. 1919. gada 1. janvārī V. Korti brīvprātīgi iestājās Latvijā ienākošajā Sarkanajā armijā par automehāniķa palīgu un tehniķi. Landesvēra karaspēkam ieņemot Rīgu, nonāca Anatola Līvena vienības gūstā, vēlāk iestājās vienībā kā sakarnieks. Pēc Līvena karaspēka nonākšanas Krievijas Ziemeļrietumu armijā turpināja cīņas gaitas pie Pēterpils. Pēc Ziemeļrietumu armijas sakāves atgriezās Latvijā. 1920. gadā absolvēja skolotāju kursus un līdz 1922. gadam strādāja par skolotāju Daugavpilī, vēlāk par Daugavpils baltkrievu skolas inspektoru. 1924. gadā Politpārvalde viņu apcietināja kā baltkrievu nelegālās organizācijas *Batjkovšina* valdes locekli. 1925. gadā tika atbrīvots. 1925.–1926. gadā bez vēra ņemamiem panākumiem islaicīgi sadarbojās ar Polijas izlūkdienestu. 1926.–1927. gadā dienēja Latvijas armijā sakarnieka-telefonista amatā. 1927.–1930. gadā strādāja par skolotāju Inženiera Okolo-Kulaka krievu tehnikumā. 1930.–1931. gadā strādāja avizē *Segodnja* par korespondentu. 1930.–1932. gadā sadarbojās ar PSRS izlūkdienestu (lielākoties par Līvena vienības dalībnieku pretpadomju darbību), līdz sadarbība tika pārtraukta, jo sistemātiski tika sniegta nepatiesa informācija. 1933.–1940. gadā strādājis Politpārvaldē kā uzraugs, vecākais uzraugs, krievu preses referents, veicis arī mazākumtautību noskaņojumu analīzi un izsekojis noteiktas personas Politpārvaldes uzdevumā. 1935.–1940. gadā piegādājis viltotu informāciju vācu un citu valsts izlūkdienesta aģentiem. Apcietināts 1940. gada 7. septembrī, viņam piespriests nāves sods nošaujot. Nošauts 1941. gada 11. februārī Padomju Savienībā. Sk. Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas (1940–1985). Lieta Nr. 398. Korti Vladimirs Aleksandrovich. LNA LVVA, 1986-1-36628.

⁶⁹ Sk. Pārskats par Krievijas emigrācijas stāvokli 1938. gada vidū, 12.07.1938. Ibidem, 3235-1/22-689, 446.–450. lp.; Pārskats krievu kustībai Latvijā uz 1938. gada 1. jūliju, 12.07.1938.

- LNA LVVA, 3235-1/22-689, 451. lp.; Pārskats par "Liveniešu" darbību, 01.08.1938. Ibidem, 453. lp.; Pārskats par minoritāšu kustību Latvijā, 05.10.1938. Ibidem, 456.–460. lp. u. c.
- ⁷⁰ HUNTINGTON, The Homesick Million, pp. 146–147.
- ⁷¹ Ibidem, pp. 147–148.
- ⁷² Politiskās pārvaldes priekšnieka ziņojums Iekšlietu ministram. Noraksts, 09.08.1934. LNA LVVA, 3235-1/22-689, 327. lp.
- ⁷³ Ibidem.
- ⁷⁴ BORIS PLYUHANOV. RSHD v Jestonii i Latvii. Paris 1993, s. 202, 208.
- ⁷⁵ Alternatīvais starptautiskais krievu monarhistu apzīmējums, starpkaru laikā bieži sastopams presē un Politpārvaldes dokumentos.
- ⁷⁶ Slēgta kaitīga "Svētās Krievijas" atjaunošanas organizācija. In: Jaunākās Ziņas, 07.12.1934., 2. lpp.
- ⁷⁷ ILGVARS BUTULIS, INESIS FELDMANIS, ĒRIKS JĒKABSONS, INETA LIPŠA, AIVARS STRANGA, JĀNIS TAURĒNS, ANTONIJS ZUNDA. 15. maija Latvija. Rīga 2017, 236. lpp.
- ⁷⁸ Politiskās Policijas priekšnieka vietnieka Martinsona ziņojumi Iekšlietu Ministram, 1921.–1922. g. LNA LVVA, 3235-1/2-896, 22.–31., 31.–33., 41.–43., 127.–128. lp. u. c.
- ⁷⁹ Sk. Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas (1940–1985), piemēram: Mihails Mercalovs, Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts arhīvs, Rīga, 1986-1-32534; Vasilijš Telepņevs, ibidem, 1986-1-7555; Mihails Krivošapkins, ibidem, 1986-1-8538; Ivans Zavoloko, ibidem, 1986-1-29818; Arsenijs Formakovs, ibidem, 1986-1-1545; Daniels Frolovs, ibidem, 1986-1-6516; Boriss Golubevs, Nikolajs Indrušonoks, ibidem, 1986-1-25860 u. c.

SUMMARY

The first manifestations of the monarchism in Latvian history are indicated in the middle of the 19th century within the Movement of the New Latvians (*Jaunlatvieši*) during the era of the First Latvian National Awakening. Concerning intellectual, cultural and political stance of the New Latvians, they choose the orientation towards the Russian Empire (especially after the reforms staged by the Alexander II) as a political opposition to the prevailing order of the Baltic German nobility in the territory of Latvia.

The positive attitude altered at the end of the 19th century, as a result of Russification implemented by the Alexander III. The negativism escalated after the tragic events of the 1905 Revolution that brought punitive expeditions and repressions. The support of the monarchism and devotion to the Russian Imperial Government drastically decreased even further due to the faults of the Russian military commandment during the battles in the region of Riga in 1915–1917, when the first national military Latvian formations (Latvian riflemen battalions and regiments) suffered heavy casualties.

Next events related to the monarchism and its perception in Latvian social memory were linked to the military conflict of the Bermondts offensive (*Bermontiāde*) during the Latvian War of Independence. Concerning the official Russian monarchy restoration programme claimed by the Pavel Bermondts-Avalov, his formal political affiliation to the Russian White movement (as the enemies of the Bolsheviks during the Russian Civil War), and the following offensive of his army aimed to conquer the Latvian state, the White movement earned solid negative associations as restaurateurs of the Russian monarchy, which to the Republic of Latvia meant losing its independence. The same attitude

prevailed during the interwar period, concerning the activities of the Russian anti-Bolshevik organizations as the successors of the White movement. In fact, it was a false interpretation, as all of these organizations had a common aim: destruction of Bolshevik dictatorship and recovery of Russia. Their future political programmes differed, however, predominantly not oriented towards the restoration of the Russian monarchy. Such false perception of the anti-Bolsheviks was characteristic to the attitude of the Latvian social democrats, reflected in its periodicals, as well as to a part of Latvian democratic society and Latvian Political Police. Regarding the documentation of the Latvian Political Police archive, the groups or the categories of people who acted against (or even claimed a hostile attitude against) the Bolsheviks or USSR were termed 'Russian monarchist' or adept of 'The Great and Indivisible' Russia. Thus, an extensive monitoring was carried out with regard to the Russian emigrants, Russian organizations, and, certainly, the anti-Bolshevik organizations (who acted illegally with respect to the Peace Treaty between the Republic of Latvia and Soviet Russia).

Regarding the counteracting activities of the Political Police aimed against the activities of the Russian anti-Bolsheviks and the illegal Communist Party of Latvia (both movements were claimed as hostile to the Latvian State), there was a conclusion that the Political Police was perfectly informed about the actually low potential of harm held by the 'Russian monarchists' (caused by the financial aspects and other problems), and thus they were quite passive as to banning of the anti-Bolshevik organizations. In comparison, Political Police acted much more vigorously concerning the issues of the Latvian Communist Party, realizing their harmful potential and the support behind them.

After June 17, 1940, when the Red Army occupied Latvia, Russian emigrants, former officers of the Russian White armies and anti-Bolsheviks were among the first to be arrested by the People's Commissariat for Internal Affairs (NKVD). Interestingly, in the NKVD documentation (just like the documentation of the Latvian Political Police) the anti-Bolsheviks, along with their classical label of 'counterrevolutionaries' were also called 'monarchists'.